

Marin Beroš

Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«, Leharova 1, HR–52100 Pula
mberos@pilar.hr

Kozmopolitski i/ili imperijalni mir kao osnova globalne vladavine

Sažetak

Kozmopolitizam i imperij dijele dugu zajedničku povijest koja seže još u antička vremena. Kozmopolitizam kao ideju sigurno ne bismo poznavali da nije bilo političke organizacije poput imperija, a imperijalni oblik vladavine sigurno ne bio toliko uspješan da se kozmopolitizam nije barem djelomično nalazio u opravdanju i očuvanju niza imperijalnih projekata. Interes za ideju kozmopolitizma obnovljen je u posljednjih dvadeset godina pojavom globalizacijske teorije, a također se čini da je i imperij, bilo da je odobran ili osporavan, u skorije vrijeme postao popularan organizacijski koncept u akademskim diskusijama o našem trenutnom globalnom političkom stanju. Uspostava mira i njegovo održanje u oba ova koncepta igraju značajnu ulogu, no je li uopće moguće razlučiti kozmopolitsko od imperijalnog shvaćanja mira te kako ove sličnosti (i razlike) utječu na razvitak današnjeg globalnog vladanja?

Ključne riječi

kozmpolitizam, imperij, globalno upravljanje, mir

1. Antička veza kozmpolitizma i imperija

Za većinu nas, izbor između života u ratu ili miru i nije pretjerano težak. Mir je toliko opće prihvaćen kao bolji izbor, da često znamo čuti da je »čak i loš mir bolji od dobrog rata«, no sigurno, uvijek bismo trebali težiti prema »boljem« miru. Ovaj će rad svoj fokus usmjeriti na dva mirotvorna oblika koja teže globalnoj uspostavi, a koja ćemo nazivati imperijalni i kozmpolitiski mir. Također, na njihove odlike ćemo ukazati kroz radove njihova dva značajna predstavnika – Dantea Alighierija (*De monarchia*) te Immanuela Kanta (*Prema vječnom miru*). U konačnici, zapitat ćemo se oko sličnosti i razlika između ova dva oblika, jesu li oni uistinu potpuno različiti ili te razlike i nisu toliko naglašene. Na samom kraju, upitat ćemo se kako to utječe na današnju svjetsku političku situaciju, odnosno na ono što bismo mogli nazvati *globalnim upravljanjem*. Priču o ova dva oblika mira trebalo bi početi s naglaskom na samu vezu koju ideja kozmpolitizma i imperija dijele još od antičkih vremena. Kozmpolitizam kao ideju sigurno ne bismo poznavali da nije bilo političke organizacije poput imperija, a imperijalni oblik vladavine sigurno ne bi bio toliko uspješan da se kozmpolitizam nije barem djelomično nalazio u opravdanju i očuvanju niza imperijalnih projekata. Također, čini se da je u nekoliko posljednjih godina imperij, bilo da je odobran ili osporavan, postao ključan organizacijski koncept u akademskim diskusijama o našem trenutnom stanju. Imperije je isto tako puno lakše prepoznati, nego definirati

nekim nužnim uvjetima. Ono na što danas još uvijek mislimo kada koristimo pojam *imperij*, odnosno na širokom zemljopisnom prostoru rasprostranjenu grupu različitih političkih zajednica i naroda ujedinjenih pod vlašću jedin-stvenog monarha, nalazimo razvijeno već u starom vijeku u Mezopotamiji i Kini. Ipak, za našu poveznicu s idejom kozmopolitizma puno je značajniji jedan drugi, kasniji imperij, onaj kojeg je osnovao Aleksandar Veliki.

Aleksandrov uspjeh bio je puno veći od pukog osvajanja teritorija. Njegova vladavina proširila je utjecaj helenske kulture daleko na istok, sve do sadašnje Indije, u krajeve u kojima se ona nikad ranije nije osjetila. Naravno, kulturni utjecaji nikad nisu jednostran proces. Cijeli niz religijskih, filozofskih i znanstvenih učenja s istoka povratno je utjecao na život u prostoru koji danas smatramo Grčkom. Premda kozmopolitizam kao ideja tad nije bio oblikovan, neki Aleksandrovi postupci su sigurno njeno nastajanje učinili mogućim. Za svojih osvajačkih pohoda osnivao je gradove po uzoru na grčki polis, u svojoj vojsci je miješao Grke i Azijce, a jednom je prilikom vodio i masovno vjenčanje devet tisuća svojih vojnika za istočnjačke žene. On sam se oženio kćerkom Darija III., perzijskog cara kojega je svrgnuo, a preuzeo je i perzijske načine odijevanja, iako se ta činjenica nije svidjela njegovim grčkim saborcima. Uistinu, svi ti postupci izgledaju razumno ako uzmemo u obzir da se imperijalna politička struktura uspostavlja i održava na dva osnovna načina. Prvi od tih oblika je teritorijalni imperij koji nastaje kao plod izravnog osvajanja i kontrole pomoću sile, dok je drugi hegemonijski imperij u kojemu je osvajanje »indirektno«, a kontrola se provodi pomoću moći, odnosno percepcijom podanika da vladar može, ako to uistinu želi, silom postići svoje ciljeve. Aleksandrov imperij nastao je kao teritorijalni imperij, ali je postupno, možda zbog Aleksandrove svijesti o neadekvatnosti svojih grčkih jedinica u kontroli tako velikog teritorija, a možda zahvaljujući političkim obrascima naslijeđenim iz Grčke,¹ poprimio odlike hegemonijskog imperija. Time je pozornica za pojavu kozmopolitizma bila pripremljena. Zbivanja na toj pozornici pokrenut će jedan Aleksandrov suvremenik, Diogen iz Sinope, osnivač kiničke škole.² Diogen je prvi koji koristi pojam *kosmopolites – građanin svijeta* – o čemu svjedoči i Diogen Laertije:

»A kad su ga pitali odakle je rodom, odgovorio je ‘ja sam kozmopolit’.«³

Ovo Diogenovo kozmopolitsko određenje bilo je, prije svega, usmjereno protiv institucija onog vremena, odnosno grčkih gradova-država i njihovih zakona, ali zato je poslušio stoicima za oblikovanje sasvim nove ideje etičkog jedinstva svih ljudi, koja će imati velike posljedice po čovječanstvo u cjelini. Također, čini se da nije slučajnost da se ideja kozmopolitizma javila u stotika jer većina ranih predstavnika ove škole potječe iz heleniziranih krajeva Orijenta koji su došli pod utjecaj grčke kulture zahvaljujući Aleksandrovim osvajanjima.

Rim je zasigurno bio najveći nasljednik svijeta kojega je za sobom ostavio Aleksandar. Iako se »smjena imperija« nije dogodila preko noći (prošlo je više od 300 godina od smrti Aleksandra do uspona Oktavijana, prvog rimskog cara), ako bismo grubo pojednostavljivali povijesna događanja tog razdoblja, mogli bismo ih opisati kao opadanje političke moći grčkih polisa, ali i jačanje njihovog kulturnog utjecaja. Tako je Rim vremenom od Helena preuzeo ne samo političku kontrolu nad Mediteranom nego i njihovu religiju, znanost i općenito kulturu. Oduševljenju tim kulturnim nasljeđem svjedočimo u Plutarha koji u sklopu *Moralia*, osim hvale za imperij koji je makedonski vojskovođa za svog života izgradio, iznosi i stav da su naukovanja stoika

bila nacrt za svjetsku državu koju je, prema njegovom mišljenju, Aleksandar Veliki pokušao ostvariti:

»Mnogo hvaljena 'Država' osnivača stoičke škole, Zenona, usmjerena je ovom glavnom cilju, da naša uređena naselja ne bi trebala biti zasnovana na gradovima ili narodima, od kojih svaki razlikuje svoj oblik pravde, nego da bismo trebali smatrati sve ljude građanima i članovima naroda, i da bi trebao postojati jedan način života i jedan red, poput stada koje pase zajedno i hranjeno je istim zajedničkim zakonom/ispašom.[⁴] Zenon je ovo napisao, zamišljajući je kao san ili kao sliku filozofski dobro uređene republike, ali Aleksandar je bio taj koji je teoriju ostvario. On je instruirao sve da misle o cijelom naseljenom svijetu kao o njihovoj domovini, njihovom kampu kao njihovoj akropoli i garnizonu, moralno dobrima kao njihovim srođnicima, a moralno lošima kao strancima.«⁵

Očito je da je ovdje već došlo do iskrivljenja učenja koje su rani stoici, poput Zenona, zagovarali. Igor Mikecin navodi da

»... za razliku od stare stoe, koja je ozbiljenje kozmopolisa shvaćala posljedicom umnog usavršenja pojedinca, srednja stoa prepoznaje u Rimskom Carstvu onu povijesnu snagu koja postupno, napredujući, može izvršiti svjetsku uspostavu kozmopolisa.«⁶

Drugim riječima, značajni su stoički autori srednjeg razdoblja, poput Panetija i Poseidonija, smatrali da Rim ima poslanje vladati svijetom jer kroz svoju vladavinu podvrgnute narode dovodi do vrline. Slične razloge za opravdanje imperijalne vladavine moglo se čuti i u devetnaestom i dvadesetom stoljeću, a čini se da bi se i danas mogli pronaći zagovaratelji takvih »prosvijećenih« stavova.

Poput Mikecina, slične stavove iznosi i Costas Douzinas koji, međutim, za iskrivljavanje ideala zajednice bogova i ljudi, koje su zagovarali rani stoici, primarnog krivca nalazi u Ciceronu.⁷ Douzinas tvrdi da je Ciceron namjerno iskrivljavao osnovne stoičke misli da bi one pogodovala ideologiji Rima. Ciceron se, dakle, nadovezuje na stariju stoičku doktrinu prema kojoj bogovi i ljudi dijele isti um, a koji nalazi svoj najbolji izričaj u zakonu prirode i grada. Ako dijele um i zakon, onda oni također dijele i građanstvo (*civitas*). Zajednički *logos*, apstraktna ideja grčkih stoika, sada postaje zakon grada. Očito je kako se Ciceron još uvijek drži nekih starijih stoičkih uvida i drži grad za mjesto u kojemu se spajaju božanstveno i sekularno. Ali uskoro i zakon i grad postaju potpuno sekularizirani. Time nastaje ublažena verzija stoičkog koz-

1

Ne smijemo zaboraviti da je titula hegemonia Korintske lige, saveza grčkih gradova-država, pripala Aleksandru nakon smrti njegova oca Filipa II. zaslužnog za njeno osnivanje.

2

Diogen Laertije svjedoči o njihovom susretu. Kad je Aleksandar upitao Diogena što ovaj želi, ovaj mu je, u skladu s učenjima koje je zagovarao, odgovorio da mu se samo makne sa sunca. Vidi: Diogen Laertije, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, preveo Albin Vilhar, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1979., str. 180 (DL VI 38).

3

D. Laertije, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, str. 187 (DL VI 63).

4

Grčka se riječ νομος može istovremeno prevesti i kao zakon i kao ispaša. To je, prema

Schofieldu, ujedno i najdvojbentiji dio u Plutarhovu svjedočenju o Zenonovom univerzalnom društvu. Usp. Malcolm Schofield, *The Stoic Idea of the City*, The University of Chicago Press, Chicago 1999., str. 107.

5

Plutarch, »De Fortuna Alexandri«, u: Plutarch, *Moralia*, vol. IV, preveo Frank Cole Babbitt, Harvard University Press, Cambridge (MA) 1936., str. 396 (329 A–C).

6

Igor Mikecin, »Etičko opravdanje Rimskog Imperija«, *Sociologija sela* 41 (2/2003), str. 131–146, str. 135.

7

Vidi: Costas Douzinas, *Human Rights and Empire – The Political Philosophy of Cosmopolitanism*, Routledge-Cavendish, Abingdon, Oxford, New York 2007.

mopolitizma u kojoj je imperij prilagodio njegovu osnovnu doktrinu tako da građanima Rima bude vrlo lako identificirati rimsku *patriu* s kozmopolisom samim. Douzinas stoga zaključuje da se time doktrina kozmopolisa pretvorila iz moralnog ideala u instrument za opravdanje moći.

2. Dante kao zagovornik univerzalnog imperija

Rimski imperij, kao i *Pax Romana*, razdoblje mira koje je njegova vladavina pružila, u turbulentnom srednjem vijeku postaje idealom. Sklonost prema Rimu i njegovoj vladavini vidimo i u prvom zahtjevu za »globalnom vladavinom« koju Dante Alighieri iznosi u spisu *De monarchia*. Polazeći od shvaćanja ljudske prirode kao dvojne, sastavljene od tjelesne i duhovne komponente, Dante se trudi pokazati da se zemaljska sreća ljudskog roda može postići samo kroz vladavinu jedinstvenog monarha, odnosno kroz uspostavu univerzalna imperija. Sama knjiga je podijeljena na tri dijela. U prvomu, dokazuje se nužnost univerzalnog imperija, u drugomu pravo Rimljana na imperijalnu vladavinu, a u trećemu se radi o izravnom zaviještanju ove vlasti od Boga Rimljanima bez posredovanja Crkve.

Tako u prvomu dijelu Dante zamišlja vrhovnog vladara koji bi, nadređen manjim državama i njihovim vladarima, provodio sustav prava kojemu se svi oni podvrgavaju. Ovaj bi vladar bio drukčiji od feudalnih vladara onog vremena jer on ne bi imao sebičnih ciljeva, a njegova bi vlast bila apsolutna i protezala bi se cijelim svijetom. Zbog toga ne bi bilo više ičeg što bi mogao poželjeti ili osvojiti, ne bi ni s kim mogao doći u sukob i ne bi bilo protivnika na kojeg bi mogao biti ljubomorani. On je potpuno sam i sreća za njega mora predstavljati obavljanje dužnosti koje od njega traži njegov položaj. Vrhovni vladar, dakle, mora biti bolji od svih, onaj koji živi za dobro cijelog svijeta. Stoga se on može držati ne samo za vladara nego i za slugu svima jer vladari postoje za dobrobit naroda, a ne obrnuto.

Zanimljiv je i argument koji Dante izlaže kao opravdanje za uspostavu ove univerzalne monarhije, a koji kao da nagoviješta Kantova učenja u *Ideji opće povijesti s gledišta svjetskog građanstva*, gotovo pet stoljeća kasnije. Dante, tako, pretpostavlja da je svrha života u zajednici omogućiti ljudskoj vrsti ispunjenje svojih distinktno ljudskih potencijala, od kojih su dva najvažnija: sposobnost pojedinca da živi životom vođenim razumom te da upravlja sobom u skladu s moralnim zakonom. Ova ispunjenja ne mogu se postići u nedostatku mira te je stoga uspostava i održanje mira osnovna dužnost vladara. Dante zamišlja mir ne kao negativnu, nego kao pozitivnu ideju. Mir nije puka odsutnost rata, on je sila koja održava red i čini moralni zakon djelotvornim. Mir je snaga koja provodi pravdu u društvu, koja omogućuje svakom čovjeku da se pravedno odnosi s drugima i koja ojačava nakanu koja se nalazi u svakome, naime da bude pravedan prema drugome. Osim održanja mira, dužnost je vladara i da vlada pravedno upravo da bi omogućio svojim podanicima iskoristiti sve prednosti mira tako da bi razvili svoje sposobnosti do krajnjih granica. To je moguće samo u miru univerzalnog carstva kojim upravlja vladar za dobro svih. Svaki čovjek se pokorava vladaru, ali vladar naređuje svakom čovjeku da bude slobodan, da živi za svoj razvoj te da postigne pravi cilj ljudskog postojanja. Stoga su za Dantea mir i pravednost uvjeti dobre vladavine, ali i dobrog života.

U drugoj knjizi, čija je tema pitanje predodređenosti Rimljana za vlast, Dante se koristi kontroverznom tvrdnjom. Naime, on uspoređuje Židove i Rimljane na taj način da tvrdi da na isti način na koji su Židovi bili odabrani od Boga da

budu narod koji će primiti i prenijeti riječ Božju svim narodima svijeta, tako su i Rimljani bili odabrani narod da prime i prošire znanje o pravu i pravednosti. A da bi dokazao tu tvrdnju, koristi se podjednako poviješću kao i poetskom fikcijom. Tako od, njemu omiljenog, Vergilija preuzima ideju Rimskog Carstva božanskog podrijetla, slavne povijesti i vječita trajanja, te ideju o njegovom univerzalnom zakonodavstvu. Također, nije ništa manje iznenađujuća posljednja tvrdnja drugog dijela, prema kojoj je Isus svojim rođenjem za vladavine cara Augusta i svojom smrću za cara Tiberija potvrdio univerzalno zakonodavstvo Rimskog Carstva.

Treći se dio *De monarchie* s vremenom pokazao kao politički najutjecajniji jer je u njemu Dante objavio svoje vjerovanje u nužnu odvojenu egzistenciju Crkve i države. Prepoznavši dva glavna izvora vlasti u Europi onog vremena te nakon što je njihovo postojanje pripisao Božjem naumu da odgovori na zahtjeve dvojne ljudske prirode, Dante tvrdi da oni ne bi trebali biti u sukobu jedan s drugim te da je to pogrešno. Dante smatra da je papinstvo duhovna moć, suverena nad dušama i duhovnom dobru ljudi, dok je imperij vremena moć, suverena nad životima i tjelesnom dobru ljudi. Ako bi imperij i papinstvo provodili svoj autoritet na svojim područjima, a ne miješali se u područje drugog suverena, u svijetu, prema Danteovom mišljenju, više ne bi bilo ratova.

3. Kant i prijedlozi za uspostavu svjetskog mira u 18. stoljeću

Do drukčijih, kozmopolitskih prijedloga za uspostavu mira dolazimo tek nakon krvoprolića vjerskih ratova koji su se vodili u Europi u sedamnaestom stoljeću, a čiji je završetak označilo potpisivanje Westphalskih mirovnih ugovora. Ovi su događaji, osim na vladare i diplomate, nedvojbeno imali utjecaj i na mislioce onog vremena, zbog čega smo u 18. stoljeću suočeni s cijelim nizom prijedloga za uspostavu svjetskog mira, od onih Williama Penna, opata de Saint-Pierrea i Pierre-Andréa Gargaza, do prijedloga utjecajnih filozofa kao što su Jean-Jacques Rousseau, Jeremy Bentham i Immanuel Kant.

Ipak, najznačajniji od svih tih prijedloga svakako je onaj Immanuela Kanta, iznijet u spisu *Prema vječnom miru*. Zanimljivo je naglasiti da inače »smrtno« ozbiljni Kant na početku ovog rada daje jednu od svojih rijetkih anegdota koja se tiče ironije vezane uz samo ime eseja koji je bio naziv neke nizozemske gostionice smještene pored groblja. No ovaj izbor anegdote nije bio slučajan jer Kant u tekstu vrlo brzo navodi da je vječni mir moguće postići na dva načina: grobnicom, odnosno potpunim uništenjem čovječanstva, te optimističnije, mirovnim savezom svih zemalja svijeta koji je zasnovan na kozmopolitskom pravu.

Ideju kozmopolitskog prava Kant razvija već ranije u svojoj *Metafizici čudoređa* u kojoj izlaže detaljnu analizu republikanske organizacije države onog vremena.⁸ Nakon što je analizirao građansko i javno pravo, Kant se okreće prema sferi međunarodnog zakona. Kritizirao je dotadašnji model međunarodnog prava, u kojem je međunarodno pravo tumačeno tek kao pravo na vođenje rata, kao što je bio i kritičan prema teoretičarima prirodnog prava poput Grotiusa, Pufendorfa ili Vattela koji su i doveli do takvog shvaćanja

8

Immanuel Kant, *Metafizika čudoređa*, preveo Dražen Karaman, Matica hrvatska, Zagreb 1999.

međunarodnog prava. U nastojanju da spriječi hobbesovsko prirodno stanje u odnosima među državama, Kant koristi već postojeći kozmopolitski etički ideal da bi oblikovao novi oblik društvenog ugovora na međudržavnoj razini. Da bi se taj ideal ostvario potrebno je i oblikovanje nove vrste prava koju Kant naziva *kozmpolitskim pravom*.

Za razliku od područja međunarodnog prava koje uključuje prava država u njihovim pravnim odnosima jednih s drugima, odnosno pravne obveze zasnovane na sporazumima i običajima, područje kozmopolitskog prava uključuje prava država i pojedinaca u njihovim međusobnim pravnim odnosima pod kozmopolitskim pravom. Također Kant kozmopolitsko pravo identificira kao pravo na gostoprimstvo koje pripada strancima u nepoznatoj zemlji. Ovo se kozmopolitsko pravo odnosi na ponudu za započinjanje trgovine, a ne na pravo da se zahtjeva stvarna trgovina. Građanin jedne države može pokušati uspostaviti veze s drugim ljudima, a ni jednoj državi nije dozvoljeno zabraniti stranim građanima pravo da u njoj putuju. Naseljavanje je pak sasvim druga stvar. Kant je iznimno kritičan u odnosu na europsku kolonizaciju zemalja koje već naseljavaju drugi narodi. On osuđuje postupke ugnjetavanja i iskorištavanja domorodaca zbog nejednakosti u odnosu te naseljavanje na njihovim zemljama dozvoljava samo putem neprisilnog svjesnog ugovora. Tu tvrdnju brani stavom da čak i zemlja za koju se čini praznom može biti korištena od pastira ili lovaca i ne može je se zaposjesti bez njihove suglasnosti.

U *Metafizici čudoređa* je, također, pozivao na uspostavu vanjskog pravnog autoriteta koji bi prisilio države da se na međunarodnoj razini pridržavaju zakona i prava drugih država, što je ideja koju će dodatno razviti u spisu *Prema vječnom miru*. Tako su za Kanta tri uvjeta za uspostavu kozmopolitskog stanja međunarodni zakon, kozmopolitska prava i međunarodna vlast s autoritetom. Kant se, za razliku od ranijih mislilaca poput Saint-Pierrea ili Rousseaua, protivio federalnom udruživanju država zbog straha od uspostave svjetske naddržave koja bi nalikovala Hobbesovu Levijatanu. Iz toga razloga on zamišlja savez naroda, udruženje zemalja zasnovano na suradnji i dobrovoljnom pristanku. Kant drži da je savez tek analogan, a ne ekvivalentan državi koju su stvorili građani jer je svaka pojedinačna građanska država nerazgradiva. Zbog toga što bi federacija stalnih država zahtijevala da one budu pod snagom javnih prisilnih zakona, Kant uviđa da bi se države tome usprotivile kao predaji svojih suverenih moći te prihvaća stav o dobrovoljnoj koaliciji država u kojoj svaka država ima pravo odstupiti iz saveza.

Izravan povod *Prema vječnom miru* bilo je potpisivanje Baselskog mirovnog ugovora između Pruske i Francuske koji je upravo bio ona vrst mirovnog sporazuma čija svrha nije bila uspostava mira, nego diplomatska manipulacija. Osim ovog političkog momenta, Kanta je u pisanju eseja inspirirao i literarni uzor, odnosno opat Saint-Pierre i njegov mirovni prijedlog kojeg je upoznao preko Rousseauovih tekstova. Kant je Saint-Pierreovu ideju uspostave mira među zemljama Europe proširio na ideju svih naroda u općem kozmopolitskom miru. Još je jedna bitna značajka ovog eseja bila ta što on, za razliku od ranijih osamnaestostoljetnih prijedloga, nije bio usmjeren na vladare, nego na prosvijećeno građanstvo koje uviđa značaj i prednosti uspostave trajnog mira. Osnovu tog djela čini šest preliminarnih članaka i tri definitivna članka. Šest preliminarnih članaka, prema Kantovim riječima, teže smanjivanju mogućnosti rata, ali sami po sebi ne mogu uspostaviti trajni mir. Oni su: zabrana privremenih mirovnih ugovora, dok se pritom planiraju budući ratni pohodi; zabrana aneksije jedne države od druge; abolicija stajaćih vojski; zabrana državnih zaduživanja za vanjske poslove; zabrana miješanja jedne države u unutarnje

poslove druge države; te skup ograničenja u vođenju rata koji onemogućava djelovanja koja bi poticala nepovjerenje i činila buduću mir nemogućim. Ovih šest članaka negativni su zakoni koji zabranjuju državama određene načine postupanja te, kao što je već spomenuto, oni sami nisu dovoljni da bi spriječili države od ratovanja jednih s drugima.

Da bi se uspostavio međunarodni red koji bi postigao istinski trajni mir, Kant nudi tri definitivna članka. Prvi od njih je taj da svaka država mora imati republikanski građanski ustav. U republikanskom ustavnom uređenju, narod koji odlučuje hoće li rata biti je isti onaj koji će platiti njegovu cijenu, bilo u novčanom obliku (porezi i druga financijska davanja), bilo u krvi. Republikanske će države stoga biti vrlo oprezne pri objavi rata i radije će prihvaćati pregovore, nego odlazak u rat. Čini se kako Kant vjeruje da kada su države vodene prema željama naroda, njihov vlastiti interes pružit će trajnu osnovu za miroljubive odnose među državama. Drugi definitivni članak tvrdi da svaka država treba sudjelovati u savezu slobodnih država, dok treći definitivni članak zagovara kozmopolitsko pravo opće gostoljubivosti. Treba spomenuti da uz tri definitivna članka Kant navodi i tajni članak trajnog mira koji glasi

»... države naoružane za rat trebaju zatražiti savjet u maksimama filozofa o uvjetima koji bi omogućili javni mir.«⁹

Ovaj članak, koji je Kant dodao u drugoj verziji ovog rada iz 1796. godine, daje važnost filozofima u pitanjima međunarodnog prava, ali samo kao savjetodavcima. Konačna je odluka još uvijek na juristima, odnosno predstavnicima državne moći. Ono što ovaj članak omogućava filozofima je tek da ih se sasluša, a s obzirom na to su oni po svojoj prirodi »klasa (...) nesposobna da se potajno organizira i kuje zavjere«,¹⁰ ti isti državnici mogu računati na njihovu nepristranost.

4. Suvremeni prijedlozi globalnog mira

Posljedice Kantova teorijska razmatranja možda nisu bile trenutno očite, ali njihov je duh ostavio i još uvijek ostavlja velikog traga u ljudskoj povijesti. Prema zamislama *foedus pacificuma*, oblikovana je prva globalna međunarodna organizacija – Liga naroda – koja je, nažalost, bila neuspješna u svojoj osnovnoj zadaći očuvanja svjetskog mira. Čak i Ujedinjeni narodi, današnja krovna međunarodna politička institucija, premda se može optužiti za dobru dozu neuspješnosti u naporima očuvanja svjetskog mira, još uvijek nosi dio tog kozmopolitskog duha koji je Kant namjeravao dati svijetu. Čini se da se danas nalazimo u nekom čudnom raskoraku između ova dva pokušaja uspostave globalne vladavine, odnosno trajnog mira. Dio teoretičara međunarodnih odnosa naziva razdoblje nakon 1990. i pada blokovskih podjela *Pax Americana*, naglašavajući značaj jedine svjetske supermoći. Ipak, zadnjih godina sve je vidljivija nevoljkost Sjedinjenih Američkih Država da igra ulogu »svjetskog policajca«, imperijalnog suverena koji bi bio osiguravatelj mirovnog poretka. Ova nevoljkost igranja »dobrohotnog imperatora«, kako ga zamišlja Dante, ne znači da SAD uvelike ne koristi svoju dominantnu poziciju u oblikovanju svijeta prema svom nahođenju. Dakle, iako nije riječ o pravom imperijalnom

9
Immanuel Kant, »Prema vječnom miru«, u:
Immanuel Kant, *Pravno-politički spisi*, pre-
veo Zvonko Posavec, Politička kultura, Za-
greb 2000., str. 136.

10
Ibid., str. 137.

poretku, kao što to tvrde Hardt i Negri u svojem neomarksističkom napadu na globalni svjetski poredak, ta slutnja i nije daleko od istine.¹¹

Usprkos tome, čini se da su zagovornici kozmopolitskog oblika uspostave mira u porastu. Niz političkih teoretičara, poput Davida Helda ili Danielea Archibugija, zagovaraju neku vrst reforme globalnog upravljanja, odnosno osnaživanje već postojećih institucija kao što su Ujedinjeni narodi, na način da one budu izravnije demokratski odgovorne svjetskom stanovništvu. Archibugi tvrdi da politički projekt kozmopolitske demokracije može biti izražen vrlo jednostavno:

»... to je pokušaj da se pomiri fenomen globalizacije s uspjehom demokracije. On kreće od priznavanja činjenice da je demokracija zasnovana na državama, jedini oblik koji poznajemo danas, u opasnosti izgubiti značaj u procesima globalizacije. U isto vrijeme, dinamika globalizacije treba biti regulirana, a provoditi to isključivo na razini država je teško, a ponekad nemoguće.«¹²

Također, Archibugi tvrdi da je bitno svojstvo kozmopolitske demokracije pretpostavka da demokracija unutar država ne vodi nužno do globalne demokracije. Kao što je vidljivo iz političkog razvoja svijeta, povećanje broja zemalja koje prihvaćaju demokratski oblik upravljanja ne vodi izravno do globalne demokracije, odnosno potrebna je odluka upravo tih istih demokratskih država da polje međunarodnih odnosa prestanu shvaćati prema modelu prikrivenog rata svih protiv svih te da prihvate načela i vlast demokracije na međunarodnoj razini. Demokracija je postigla stvarne uspjehe unutar država, ali postojanje više njih zajedno ne čini odnose među njima ništa manje hobbesovskima, a niti rješavanje globalnih pitanja lakšim. Stoga Archibugi zaključuje da su važni globalni ciljevi, poput kontrole ili uporabe sile, poštivanja ljudskih prava te samoodređenja, dohvatljivi samo kroz produžetak i produbljivanje demokracije. Ovaj se pristup razlikuje od uobičajenog kozmopolitskog prema tome što ne samo da poziva na globalnu odgovornost nego se načela demokracije stvarno pokušavaju primijeniti međunarodno. Zapravo, problemi kao što su zaštita okoliša, regulacija migracija ili korištenje prirodnih resursa toliko su značajni za cijelo svjetsko stanovništvo da se nužno moraju podvrći nekom obliku globalne demokratske kontrole.

Usprkos pozivu na oblikovanje kozmopolitskih demokratskih institucija, Archibugi tvrdi da sama kozmopolitska demokracija ne zahtijeva rastakanje postojećih država da bi se stvorila svjetska država. Za obavljanje određenih političkih i administrativnih funkcija najpogodnije su upravo države, a ni problemi s kojima se države suočavaju neće se jednostavno riješiti stvaranjem jedne univerzalne države. Iz tog razloga proširenje demokracije s državne na globalnu razinu zahtijeva potpuno novi oblik organizacije, a ne puko obnavljanje državnog modela na svjetskoj razini ili pak »kozmetičko« preoblikovanje već postojećih međunarodnih institucija. Archibugi tvrdi da ono što, prije svega, razlikuje kozmopolitsku demokraciju od drugih projekata globalne vladavine jest pokušaj stvaranja institucija koje bi omogućile pojedincima da se i njihov glas čuje, neovisno o njegovoj snazi unutar vlastite zajednice. Stoga, slijedeći Kanta, Archibugi zaključuje da demokraciju treba realizirati na tri različite, ali međusobno povezane razine – unutar država, između država, ali i na svjetskoj razini. David Held, također, nalazi da dosadašnja politička teorija više ne može odgovoriti na zahtjeve koje pred nju postavlja suvremeni međupovezani svijet:

»Regionalna i globalna međupovezanost pobija tradicionalna nacionalna rješenja središnjih pitanja demokratske teorije i prakse. Čak i sam proces vlasti kao da 'izmiče kategorijama' nacija-države. To ima duboke posljedice, ne samo za kategorije pristanka i legitimnosti, nego za sve

ključne ideje demokratske misli: za karakter političkih zajednica, za značenje odgovornosti, za ispravni prostor i oblik političke participacije, te relevantnost nacije-države, suočene s nepostojanim obrascima nacionalnih i internacionalnih odnosa i procesa, kao jamca prava i dužnosti svojih podanika.«¹³

Na drugome mjestu, Held svoje razmatranje započinje s konstatacijom kako se čini da je demokracija odnijela pobjedu nad drugim oblicima vladavine.¹⁴ Njezino širenje svijetom intenziviralo se u zadnjih četvrt stoljeća. Padom Berlinskog zida, demokracija se 1990-ih proširila istokom Europe, sve do srednje Azije, u zemljama koje ove oblike vladavine nikad prije nisu niti poznavale. Još skorije, bili smo svjedoci Arapskog proljeća koje je transformiralo zemlje sjeverne Afrike i prijeti se isto učiniti različitim oblicima diktatura, monarhija i teokracija Bliskog istoka. Usprkos ovom slavodobitnom pobjedničkom krugu demokracije po svijetu, Held upozorava kako je ova sveprisutnost demokracije u stvari novina jer je u povijesti, sve do dvadesetog stoljeća, bilo jako malo primjera demokratske vladavine i one su uglavnom bile ograničene na manje političke formacije. Razlog tome je svakako to što je demokraciju teško održati. Ona je izuzetno zahtjevan oblik vladavine čija se učinkovitost smanjuje što je više sudionika u nju uključeno. Iz toga se razloga iz izravnih oblika demokracije, koji su postojali u antičkom dobu, u modernom dobu razvila predstavnička demokracija koja, iako povećane učinkovitosti, nosi sa sobom cijeli niz novih problema od kojih je pitanje legitimnosti samo jedan, ali ujedno i najvažniji.

Iako bismo Immanuelu Kanta teško mogli nazvati zagovornikom demokracije jer on pod tim pojmom smatra oblik antičke neposredne demokracije koja je nespojiva s republikanskim oblikom vlasti koji smatra najboljim, njegova ideja kozmopolitskog prava nadahnula je zagovornike kozmopolitske demokracije, među njima ponajviše Helda, na razvijanje kozmopolitskog demokratskog prava. Nadovezujući se na svoj rad o teoriji demokracije u *Modelima demokracije*, te zabrinut zbog sve većeg nedostatka legitimnosti međunarodnih organizacija kao što su Ujedinjeni narodi, Held se sada naslanja na Kantova politička promišljanja da bi razvio ideju kozmopolitske demokracije.¹⁵ Zapčinje s premisom prema kojoj bi pravno-politički sustav trebao osigurati autonomiju pojedincu, odnosno mogućnost da koristi svoj razum samosvjesno te da bude autor vlastita života. Ovo pak zahtijeva postojanje demokratskog javnog prava kakvo bi reguliralo institucije i osiguravalo prava pojedincima. Budući da autonomija pojedinca može biti ugrožena događajima nastalim izvan njegove države, demokratsko javno pravo mora biti prošireno izvan okvira države razvojem kozmopolitskog demokratskog prava.

Ipak, odnos između Heldova i Kantova kozmopolitskog prava ide dublje od pukog izbora riječi. Prema Heldu, Kantova ograničenija ideja kozmopolitskog

11

Michael Hardt, Antonio Negri, *Imperij*, preveo Živan Filipi, Multimedijalni institut, Arkzin, Zagreb 2003.

12

Daniele Archibugi, »Demos and Cosmopolis«, u: Daniele Archibugi (ur.), *Debating Cosmopolitics*, Verso, London, New York 2003., str. 257–272, str. 261.

13

David Held, *Modeli demokracije*, preveo Nikica Petrak, Školska knjiga, Zagreb 1990., str. 312.

14

David Held, »Democracy: From City-states To a Cosmopolitan Order?«, *Political Studies* 40 (1/1992), str. 10–39. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1992.tb01810.x>.

15

David Held, *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Polity Press, Cambridge 1995.

prava kao načela opće gostoljubivosti ne samo da osuđuje kolonijalizam nego sadrži implikacije koje podupiru njegov koncept kozmopolitskog demokratskog prava i to iz razloga što opća gostoljubivost mora uključivati uživanje autonomije i poštovanje nužnih ograničenja autonomije, odnosno uzajamno priznavanje i poštivanje jednakih prava drugih ljudi. U našem superpovezanom svijetu drugi, čija prava moramo priznati, nisu samo oni nama bliski nego svi oni s čijim smo sudbinama povezani bilo putem ekonomije, bilo okoliša, bilo politike. Stoga Held tvrdi da opća gostoljubivost nije postignuta ako se pitanja o nečijem životu vode bez njihove mogućnosti sudjelovanja, slaganja i pristanka. Iz ovog argumenta Held zaključuje da je

»... uvjet opće gostoljubivosti ili, kako bih to radije naveo, kozmopolitske orijentacije, kozmopolitsko javno pravo.«¹⁶

Nadalje, Held tvrdi da s razvojem kozmopolitske demokracije:

»Načela individualnih demokratskih država i društava mogla bi se poklopiti s onima kozmopolitskog demokratskog prava. Posljedično, prava i odgovornosti ljudi u svojstvu nacionalnih građana i ljudi u svojstvu subjekata kozmopolitskog prava mogla bi se poklopiti, a demokratsko građanstvo bi moglo preuzeti, u načelu, uistinu univerzalni status. U tim okolnostima, moglo bi se reći da, usvajajući Kanta, bi se pojedinci koji čine države i društva čiji su ustavi oblikovani u skladu s kozmopolitskim pravom mogli smatrati građanima, ne samo njihovih nacionalnih zajednica ili regija nego i univerzalnog sustava 'kozmo-političke' vladavine.«¹⁷

5. Ako ne globalna demokracija...?

Vratimo li pogled vremenski unatrag na nekadašnje prijedloge za uspostavu svjetskog mira, koje bi danas mogli smatrati prvotnim oblicima prijedloga globalne vladavine, oni se poprilično razlikuju od današnjih prijedloga. Danteova *De monarchia* je svakako prva od njih, ali u njoj nema ni riječi o nekakvoj globalnoj demokraciji kakvu zagovaraju autori poput Helda ili Archibugija. Također, u 18. stoljeću postoji cijeli niz prijedloga »globalnog upravljanja«, no malo njih je zaokupljeno s demokratskim procedurama odlučivanja. Sve nas ovo navodi na zaključak da zbilja nije nužno da oblik globalne vladavine bude demokratski te da je lako zamisliti druge modele koji bi bili barem podjednako, ako ne i više djelotvorni. Da bi objasnio modele svjetskog poretka, Mišćević ih svrstava u tri osnovne grupe. Uz kozmopolitsku demokraciju, koju on naziva modelom kozmopolitske utopije, on još prepoznaje puni nacionalni model te umjereno nadnacionalni model globalnog upravljanja.¹⁸

U punom nacionalnom modelu samostalnih suverenih država uloga nadnacionalnih tijela ili zajednica je svedena na najmanju moguću mjeru. Ovaj se model često brani takozvanom realističkom pozicijom u teoriji međunarodnih odnosa čija osnovna postavka nije da se politika ne smije miješati s etikom, nego da je treba mjeriti vlastitim mjerilima političke realnosti kakva se temelji na različitoj distribuciji moći. Drugi model umjereno je nadnacionalni, odnosno model saveza država. Ovaj model priznaje ulogu neke vrste međunarodnog društva naroda kao i neke osnovne norme međunarodnog prava. Međunarodno pravo ovdje služi ograničavanju potpune autonomije država u odlučivanju, a ova pozicija se smješta negdje na pola puta između politike i etike. Kao što Mišćević duhovito kaže: »malo etike može, ali ne pretjerujmo.«¹⁹ I Kantov prijedlog u *Prema vječnom miru*, kao i Rawlsov u *Pravu naroda*, spadaju u ovu skupinu.²⁰

No ne postoji razlog da ostanemo na ovoj uskoj podjeli. Ako izuzmemo kozmopolitsku demokraciju, preostaje nam sljedeći niz prijedloga za uspostavu

vu globalne vladavine. Podijelit ćemo ih na dvije osnovne grupe modela s po dva modela unutar njih. Prvu grupu čine puni nacionalni modeli – model ravnoteže sila i hegemonijski, odnosno imperijalni model. Model ravnoteže sila je bila stoljetna »igra« europskih država koja je dovela u konačnici do dva »vruća« svjetska sukoba i jednog »hladnog«. Iako postoje zemlje koje bi htjele ponovnu uspostavu ovakvog sustava (sjetimo se samo kako se neka-dašnja Jugoslavija uspješno koristila njegovim slabostima), zbog stalne prijetnje eskalacijom sukoba on nije prihvatljiv kao dugoročni oblik upravljanja svijetom. Drugi puni nacionalni model je hegemonijski, odnosno imperijalni model. Ovo je trenutno prevladavajući model upravljanja u svijetu, ali čini se kako posljednjih godina postoji tendencija povratka na balans moći. Ovaj model nije prihvatljiv, premda bi skeptici mogli reći kako je imperijalni mir ipak prije svega mir, a mir je nužan da bi se uopće moglo doći do napredovanja pojedinca. No u tome zagovornici ovakvog modela griješe jer je imperijalni model samo transformirao ratna djelovanja. Ona se više ne vode na otvorenim bojištima, nego na periferiji bespilotnim letjelicama, gerilskim taktikama i terorističkim napadima. Stoga, budući da je imperijalni model transformirao ratna djelovanja, možda trebamo i transformaciju shvaćanja mira da bismo nje-ga samog nadvladali.

Drugu grupu čine umjereno nadnacionalni modeli. Prvi od njih je federacijski model, svojevrsne »Sjedinjene države svijeta«, koje iako još uvijek imaju svojih zagovornika, njih je sve manje. Već Kant krajem 18. stoljeća kritizira ovaj model, koji zagovaraju njegovi prethodnici poput Saint-Pierrea ili Rousseaua, zato što vodi prema svjetskoj državi, a svjetska država nije pogodna za slobodni razvitak pojedinca, što i je njegova glavna politička preokupacija. Također, federativni bi oblik vladanja svijetom stvorio više praktičnih problema, nego što bi ih riješio. Pravedna numerička podjela izbornih globalnih jedinica rezultirala bi time da Kina i Indija predstavljaju trećinu izbornog tijela, dok bi problemi osiguravanja slobodnih izbora, te prije svega učinkovito provedenih izbora, bili skoro nepremostivi. Drugi je konfederacijski model koji uz kozmopolitski model ima najviše zagovornika u suvremenoj znanstvenoj literaturi. Kao što je već rečeno, Kantov prijedlog u *Prema vječnom miru* i Rawlsov u *Pravu naroda* idu u tome smjeru. Ovi prijedlozi smatraju podjelu na nacionalne države još uvijek najboljim okvirom političkog života te da je dobrovoljan pristanak na udruživanje, odnosno pristajanje uz određene zakonske norme, sve što je potrebno da bi se rješavali problemi globaliziranog svijeta.

U konačnici, ono spram čega bismo jako trebali biti oprezni, a na što smo ukazali i na početku ovog istraživanja o globalnom miru i iz njega proizlazećem globalnom upravljanju, je bliska veza između kozmopolitizma i imperija. Ako se neki oblik svjetskog poretka, koji želi donijeti mir, prikazuje kao kozmopolitski, ne znači da je on uistinu takav. Kozmopolitizam se voli prikazivati kao univerzalan, ali on je, još uvijek (možda bismo mogli reći i nažalost), pogled privilegiranih zapadnjaka. Možda je čak i pogled privilegiranih zapadnjaka

16
Ibid., str. 228–229.

17
Ibid., str. 233–234.

18
Nenad Mišćević, *Nacionalizam: etički pogled*, KruZak, Zagreb 2006.

19
Ibid., str. 325.

20
John Rawls, *Pravo naroda i »Preispitivanje ideje javnog uma«*, preveli Sanja Barić i dr., KruZak, Zagreb 2004.

koji polako postaju svjesni da se njihova imperijalna izravna moć gasi te sada traže druge oblike kontrole svijeta. Znači li to da kozmopolitizam danas nije ništa više od nekog oblika *soft power-a*, čime se pokušava produžiti život zalažećem imperiju? Ipak, ne bismo smjeli prihvatiti ovaj cinični pogled na kozmopolitizam, mada bismo ga svakako trebali biti svjesni. Kozmopolitski mir, da bi uistinu bio takav, mora nastati uz dogovor i dobrovoljni pristanak svih, a ne oblikovan vjekovnim pogledom imperijalnih sila o tome što je ispravno i prihvatljivo.

Marin Beroš

**Cosmopolitan and/or Imperial Peace as
the Foundation of Global Governance**

Abstract

Cosmopolitanism and empire share a long history together, dating back to Antiquity. We would certainly not know of cosmopolitan idea if political organization such as Empire did not exist, and the imperial form of government certainly would not be so successful if cosmopolitanism was not at least partially involved in the justification and preservation of the series of imperial projects. Interest in the cosmopolitan idea was renewed in the last twenty years with the appearance of globalization theory, but it also appears that empire, whether it is accepted or disputed, also became a popular organizational concept in academic discussions about our current global political situation. In both of those concepts the establishment of peace and its maintenance plays an important role, but is it even possible to distinguish between cosmopolitan and imperial understanding of peace, and how these similarities (and differences) affect the development of today's global governance?

Key words

cosmopolitanism, empire, global governance, peace